

STOKHOLM 2012

Borislav Jovanović

Writing some kind of diary essays on the events which happened between the two issues of this magazine, the author made a special reference on the behaviour of the Montenegrin national handball team in Stockholm, the Book Fair in Podgorica, the protests on the streets of Podgorica, the homage to Vuk Minić and the idea of the Serbian Orthodox Church to return a chapel to Lovćen. The author looked on these events through the „post-referendum mirror“.

Ništa novo, a opet ima znakova koji u opštoj poplavi svega i svačega, ipak, čine neki drugi, ljepši, unutrašnji mozaik. Jer, umjesto nove duhovnosti i njenog ega, umjesto svakodnevnog mirisa knjiga, Crnom Gorom se širi i metastazira miris novca i u evropsku retoriku prurušenog velikosrpskog nacionalizma. Nesnošljiva dominacija politike i dalje je u punom usponu. Zasljepljujuće je sveopšte, narcisoidno, mediokritetsko, papagajstvo i naprednjačka retrogradnost. Predio slikan licemjerjem. Sve je u odlaganju i čekanju neke dobre, delfijske, slučajnosti.

* * *

U crnogorskom postreferendumskom ogledalu koje je u jednom trenutku bljesnulo, ponovo su se nadvile sjenke srednjovjekovnog (su)mraka. Jeste, država je tu, ali se nastavlja sa žilavom

praksom uzimanja (otimanja) njene duše, jurišnim i nezaustavljivim, beskrupuloznim, devastiranjem njenih sakralnih i kulturnih svetinja i kapitalnih znamenja, a „miš u tikvi što je nego sužanj“.

Na dnevnom redu je, kao i prije četrdeset godina – i zloćudna priča – i u cijelom međuvremenu – velikosrpska bitka za Lovćen. Iznošenje na svjetlost dana davno zacrtane i osveštane strategije o rušenju Mauzoleja na Lovćenu i ponovnom, valjda šestom, prenošenju kostiju Vladike Rada, vladara, gospodara, vladike i pjesnika a sve to u ime, navodno, njegovog testamenta kojeg su prvo prekršili oni koji se na njega ovih dana i molitveno i zakonski pozivaju.

Jula mjeseca, 1927. godine mladi Nikola Petanović, Crmničanin, intelektualac, pjesnik, publicista, rodoljub, iseljenik u prvom broju svog časopisa za crnogorsku dijasporu u Americi – *Crnogorsko ogledalo* – u tekstu američkim Crnogorcima piše kako su ga mnogi američki intelektualci, poslije svega što se desilo 1918. godine sa okupacijom i zatiranjem Crne Gore pitali: „Đe su Crnogorci i šta oni rade u ovom času?“ Oni su mu, zapravo, govorili: „Ako će sloboda ikad više doći za Crnu Goru, ona mora doći na isti način kao u prošlosti, od strane samih Crnogoraca“. Petanović je bio saglasan sa tim: „I ako mi, Crnogorci, ne uspijemo to da ostvarimo, ni jedna druga nacija neće to uraditi bez nas“.

Upravo ova poruka mogla bi se uputiti današnjim crnogorskim glavarima od kojih Srpska pravoslavna crkva traži da se, povodom dvjestogodišnjice rođenja Petra Drugog Petrovića Njegoša, obnovi na Lovćenu kapela ovog crnogorskog vladara. Ima, navodno, i za nju mjesta na Jezerskom vrhu ali pod uslovom da se iz Njegoševog mauzoleja izmjestite njegovi posmrtni ostaci. Amfilohije Radović to na liturgiji u Prčanju 17. juna potkrijepi njemu svojstvenim novokomponovanim argumentima: „Krv se prosu niz Lovćensku kosu/Pred oltarom plakaše kandelo/ Divlji bik je zakopao papke/ U temelje sveštene kapele“.

No, i poslije ovog blagougodnog zahtjeva opet nekakva i nečija, lažna, zatečenost! Otkud, danas, poslije šest godina od referendumu ovaj eklatantni i „prigodno“ targetirani duh 1918. godine. Očigledno da bi u svõj i svekolikoj javnoj i tajnoj grabeži za crnogorsku kulturnu i duhovnu baštinu trebalo, prije svega, Lovćen pretvoriti u istorijsko pazarište, odnosno, u građevinski plac, u dvogrbu ili trogrbu nakazu i od njega napraviti nešto što je na mnogim mjestima po Crnoj Gori već viđeno: neko moravsko – amfilohijevsko, antiarhitektonsko i asimilatorско svetosavište, ne bi li sa takvom „ornamentikom“ ovom crnogorskom simbolu nad simbolima Crnogorci počeli da okreću glavu. Oburdati Lovćen, oburdati Crnu Goru – to je i dalje nečija dužnost najsvetija.

Uzaludno je i dalje ono što je najbitnije i sa aspekta sadašnjosti, prošlosti i budućnosti: istorijski, civilizacijski i, svakako, religijski kontekst cijele ove lovćenske i postlovćenske priče. Jer, Njegoš nije niti samo crnogorski, niti samo mitropoljijski, niti bilo čiji drugi, već jedan od najvećih južnoslovenskih i evropskih duhova. Mauzolej kao arhitektonski znak ima svoju kultnost: bio je i ostao nadgrobni spomenik koji u Njegoševom slučaju sjedinjuje i sakralno i svjetovno i nacionalno. Opet sve-moćni i pripretljivi Amfilohije i nemoćna i bolećiva država. I sitnosopstveničko, kalkulantsko ćutanje i prebacivanje lopte sa jednog na drugi kraj države. Njen predsjednik u svom „građanskom“ stilu skoro da nema pojma o čemu se radi, ali uživa u tome da bude glavna – što javna što zakulisna – adresa i uzdanica i rame za plakanje onih koji crnogorskim (ne)kanonskim vjernicima ne daju da uđu u Cetinjski manstir. Samo državnom, a ne partijskom ili kvazipartijskom pameću se može čuvati država. Država nije stokapa. Valjda je to abeceda svake svjetske, političke pismenosti!

Sve se, zapravo, svodi na snagu „oštrih kritika“, „oštrih osuda“, a ništa na snagu države, zakona i elementarnog dostojanstva jedne

međunarodno priznate države. Mora da su za ovaj zahtjev Srpske pravoslavne crkve opet krivi „crnogorski nacionalisti“! A da je na Lovćenu 1974. godine napravljen mauzolej Aleksandru Karadževiću po projektu istog tog ozloglašenog Ivana Meštrovića, ili Lovćen pretvoren u drugi Oplenac, sve bi bilo kao u pjesmi stvoreno. Još kad bi kralja Aleksandra – koji je na otvaranje kapele posvećene njegovom sinu došao uz ništa manje obezbjeđenje koje je pratilo i tzv. Veliku podgoričku narodnu skupštinu 1918. – ovdašnja Mitropolija proglasila za sveca, onda bi nam bilo ravno sve do Kosova. A Nikolaj Velimirović ne bi uzaludno tog 12. septembra, 1925. godine rekao: „Kleknj gospodaru, na krovu si otadžbine“ – kamenje Njegoševe kapele iz 1845. je oburdano niz strmine Lovćena.

* * *

Na podgoričkim ulicama, i ne samo na njima, se odvija prava, prizemna, karnevalizacija javnog života. Ponekad se sjetim nesrećne, kineske Kulturne revolucije kada je Javni stub srama postao centralni politički hram. Performans kao umjetnički diskurs banalizovan je i zloupotrijebljen do te mjere da se, izgubila svaka mjera za mjeru; za ovaj prostor i njegovu vlastitu tradiciju čuvanja ljudskog dostojanstva. A sve to u ime demokratije. Tražeći pad Vlade, neko, u stvari, traži pad Države. No, neka pjeva svak svoju pjesmu. U Crnoj Gori su maske postale u toj mjeri masovna pojava da više nijesu potrebne kao rekvizit.

* * *

Maske bilo kakvih boja nije dozvolila muška rukometna reprezentacija Crne Gore na utakmici sa Švedskom u Stokolmu. Bila je nedjelja, 10. jun. Čim su, umjesto svoje, čuli zvuke tuđe

projektovane himne, rekli su *no pasaran* i zdušno, uz aplauze sedam hiljada Šveđana, otpjevali iz svojih grla, iz srca, dostojanstveno, crnogorsku himnu „Oj, svijetla majska zoro...“ Diraljiva, svijetla tačka, u svoj ovoj zbrci i sveopštem relativizmu, oko ustavom propisanih simbola Crne Gore koji ne mogu biti ničija dnevno-politička mjenjačnica ideala. Samo se ovde može desiti svojevrsno ćosanje sa onim što je svetinja svake države. Kao što se samo ovde može desiti da tzv. CANU ne prihvata zakon i s nipodaštavanjem se odnosi prema naučnom opusu onih koji su radili energično i samosvojno na reafirmaciji crnogorskog nacionalnog identiteta. Rukometna reprezentacija Crne Gore održala je pravu lekciju svima onima kojima su važniji mandati i apanaže nego država. Zato bi 10. jun 2012. u Stokholmu trebalo da uđe u anale, ne samo sportske, istorije Crne Gore.

Ništa nije slučajno, pa ni „zamjena“ crnogorske himne nekom kvazi-himnom (Onamo, namo...). Ustalom, to se ne dešava prvi put! Pronaći lijek protiv laži je više nego urgentna potreba. Jedan je, svakako, rukometaška crnogorska elita iz Stokholma s pomenutim datumom i povodom!

...

Ponuda za pisanje ovog teksta zatekla me nad knjigom „U sjenci nara“ engleskog romansijera pakistanskog porijekla, esejiste, publiciste, istoričara, sineaste i aktivnog ljevičara, Tarika Alija. Rekoh, u međuvremenu opet sve po starom dobrom običaju / čitanje (zajedno sa pisanjem) kao lično bjekstvo od mjesne i svjetske provincije. Knjigu „U sjenci nara“ kupih tamo đe se nijesam nadao. U jednom marketu u mom Danilovgradu đe sam kao dječak jadikovao što nijesam mogao da imam knjige „Čovjek koji se smije“ Viktora Igoa i „Jedno drvo raste u Bruklinu“ Beti Smit. (Koliko bih tek jadikovao da sam kojim

slučajem ugledao naslove „O junacima i grobovima“ Ernesta Sabata ili „Čovjek bez svojstava“ Roberta Muzila). Ove dvije knjige bile su u izlogu jedne knjižare i ostale u sjećanju kao svi-jet nedokučivog. Te skromne, poluosvijetljene, knjižare odavno nema, ali na samo nekoliko metara od njenog nekadašnjeg po-stojanja, evo u prehrambenoj prodavnici našoh knjigu o kojoj se tih dana mnogo govorilo zbog njenog autora koji je bio glavni gost na Sedmom podgoričkom sajmu knjiga. Kupih „U sjenci nara“ i odoh prema svojoj rodnoj kući, upravo, s namjerom da se, pored ostalog, fotografišem sa crvenim cvjetovima majski nabu-jalih šipaka. Pogotovo, onih koji džikljaju iz zidina đe sam nekad čitao knjige. Nikako pobjeći ni od svoje, ni od tuđe sjenke nara.

* * *

A kad je riječ o spomenutom Sajmu knjiga jedna stereotipna priča. Prave knjige u zapečku, loše na svakom mjestu. U nekim trenucima se učini da ste na buvljoj pijaci knjiga. Izveštaji sa sajma ispod svakog nivoa. Komercijalizacija ili neznanje tri-jumfuju. Negativna selekcija i privatizacija. Inferioran odnos prema sopstvenom, naglašena servilnost prema onome što je sa strane. Mnogo već dobro poznatih faca koje, uglavnom, iz godi-ne u godinu, na dugometražan način, mlate praznu slamu i, mal-tene, fasciniraju neupućenog sagovornika. Samoreklamerstvo, prve vrste. O crnogorskim štandovima se, ponajviše i tradicio-nalno, ćuti. Politikanstvo ili neinventivnost onih koji se na pro-vincijski način obračunavaju sa provincijom. Ne viđeh da iko išta progovori – posveti posebnu emisiju – toliko očekivanoj „Istoriji crnogorske književnosti“. Ćutanje! Ćutanje! Ne viđeh da se iko šeti da, takođe, posveti, makar bilo kakvu opširniju informaciju o, za crnogorsku kulturu, i ne samo nju, najrepre-zentativnijem doprinosu knjizi Zbirci starih, rukopisnih i štam-panih knjiga, koja se čuva u Centralnoj narodnoj biblioteci

„Đurđe Crnojević“ i koje su ovom prilikom poslije nekoliko decenija ugledale svjetlost dana.

A, te stare knjige, osim svoje muzejske znamenitosti, kao da ipak uspostavljaju neku smislenu vezu između njih i onih knjiga crnogorskih autora koje se sve više prevode na strane jezike i dobijaju evropska književna priznanja. Će je makar minimum opštepoznatog principa reciprociteta u svemu, pa i predstavljaju crnogorske kulture i crnogorskih autora na sajmovima, ili, u medijima, u regionu. Izuzetaka ima, ali nema dosljednosti.

Prosto je neshvatljivo da neko ne predstavi, primjera radi, na respektabilnom mjestu i na upečatljiv način prva dva kola edicije „Temelji i vrhovi crnogorske kulture“ (književnost i likovna umjetnost) ĉiji su izdavaĉi Matica crnogorska, Pobjeda i Digital print.

Neznanje, kratkovidost i sujeta su najveći defekti Crne Gore. Ovĉe je opasno napisati i dobru knjigu, a kamo li vratiti Crnu Goru Crnoj Gori. Kultura zaborava je ravna samoeutanaziji. A te „kulture“ nam nikad nije falilo.

* * *

Glas „Limenog doboša“ Gintera Grasa, kao i njegovih narednih knjiga koje su u svjetskim razmjerama oznaĉile denacifikaciju njegove domovine ĉuo se u cijelom svijetu. Ovog proljeća je Evropa u znaku mnogo ĉega, ali i u znaku dvije Grasove poeme, u stvari, dva, samo vizuelnom formom stihovana, teksta. Glasovi samosvojnog intelektualnog upozorenja i svojoj domovini i drugima. Jedan od tih tekstova nosi naziv „Ono što se mora reći“, a drugi „Sramota Evrope“. Prvi se odnosi na opasnost od novog svjetskog rata, a drugi na aktuelnu sudbinu Grĉke koja je postala talac dužniĉkog ropstva i uništenja. Gras je u odbrani Grĉke: „Ti ĉeš, Evropo, propasti u malodušnosti, lišena one zemlje ĉiji te duh osmislio“. Anĉažovanost ove vrste velikog pisca – koji je

imao moralne snage da prije šest godina prizna u svojoj autobiografskoj knjizi da je kao sedamnaestogodišnjak bio nekoliko mjeseci početkom 1945. godine pripadnik SS jedinica – nije ništa manja od one književno-umjetničke. Kao što često više odjeka ima iskaz Tomasa Mana da Njemačka nije tamo đe je Hitler već đe je on, nego neki monolog glavnog junaka „Čarobnog brijega“, Hansa Kastropa. Ginter Gras, ipak, na drugi način piše nastavak svog „Limenog doboša“ ostajući dosljedan svom stavu da pisac može biti angažovan dvostruko: kao pisac, ali i kao građanin.

* * *

Upravo sam pročitao priču „Orhideja“ Dimitrija Popovića za koju je po drugi put dobio nagradu „Ranko Marinković“ na konkursu zagrebačkog „Jutarnjeg lista“. Nastavak njegove pripovjedačke poetike kako iz prethodne zbirke priča „Smrt Danila Kiša“ tako i preostalih sedam knjiga proze. Svakako, riječ je o avangardnoj prozi velikog slikara, o vječitom podmlađivanju i usklađivanju književnog (crnogorskog) duha sa tokovima recentne umjetnosti, o metamorfozama koje su univerzalne i neophodne svakoj kulturi. Crnogorskoj posebno. Povodom dodjele nagrade „Ranko Marinković“ Dimitrije Popović je nagovijestio skoro objavljivanje pripovijetke „Luča Njegoševe noći“. Riječ je o trodjelnoj prozi koja je na neki način literarni pandan njegovom likovnom ciklusu „Misterijum Luče mikrokosma“ na kojem radi u susret obilježavanju dvjestogodišnjice Njegoševa rođenja.

* * *

I sa državne strane se, ipak, nešto radi na obilježavanju dvjestogodišnjice Njegoševog rođenja, prvog velikog jubileja kojeg Crna Gora, uopšte, slavi. Ne, naravno, tako „gromovito“ kao što

to hoće anticrnogorska Crna Gora. Bilo bi, zaista, nezamislivo ako bi obilježavanje dva vijeka rođenja autora „Luče mikrokosme“ i gospodara Crne Gore prošlo bez onog najbitnijeg: bez izdavanja – ili makar početka izdavanja – sabranih djela Petra Drugog Petrovića Njegoša. Prije svega zbog toga što bi to bilo prvo izdanje urađeno u sopstvenom, crnogorskom, poduhvatu. Do sada su monopol na izdavanje Njegoša uopšte imali drugi centri i druge kulture. Naravno, sa svojim dobro poznatim svojatanjima, odnosno, asimilatorskim koncepcijama. Bila je prava, i neponovljiva, prilika da, konačno, imamo Njegoša s modernom i izvornom recepcijom. No, nikad nije kasno. Za daleko neko pokoljenje! Podsećamo, prvo izdanje „Gorskog vijenca“ na teritoriji današnje Crne Gore desilo se povodom stogodišnjice Njegoševog rođenja!

* * *

Vratimo se ponovo Nikoli Petanoviću i njegovom uvjerenju od prije skoro osamdeset godina da vjekovnost, duhovnost i dostojanstvo Crne Gore mogu braniti samo Crnogorci svjesni svog istorijskog duha. Uoči Dana nezavisnosti, 20. maja ove godine, u Mojkovcu je u organizaciji Matice crnogorske, odnosno, njenog ovdašnjeg Ogranka održano veče „Sjećanje na Vuka Minića“, jednog od onih ljudi koji su, kako je jedan njegov kolega rekao povodom njegove smrti 2003. godine, „crnogorski mislili i crnogorski živjeli“. U *In memoriamu* književnik Božo Bulatović je napisao: „Nije to odlazak istinskog Crnogorca, već trajno prisustvo u slobodnoj Crnoj Gori. Bio je i ostao zaštitni znak evropskog crnogorstva i tolerancije u Crnogorskom parlamentu... Vuk Minić se nije, kao drugi, šetio sa zakašnjenjem Crne Gore... Bio je jedini poslanik koji nije morao kazati da govori u ime svoje stranke... Mnogo je bilo i biće onih koji su zbog Vuka postali privrženici Crne Gore... Ne

---

smijemo zaboraviti ni njegovo mjesto u žiriju za dodjelu Njegoševe nagrade. Minić je u tom žiriju bio jedini čuvar crnogorskog nacionalnog i njegoševskog obraza“.